

הארכיטקטורה האזורית החדשה והמאתגרת

written by תא"ל במיל" יוסי קופרווסר | 19.06.2023

מאז כניסת ממשל ביידן לתפקידו, וביתר שאת בשנה האחרונה, עובר המבנה שאפיין את המזרח התיכון עד אז תמורה מרחיקת לכת. המהלך טרם הושלם וככל הנראה הוא עדיין הפיך, אבל יש לו כבר משמעויות מרחיקות לכת עבור ישראל.

הביטויים העיקריים של הסדר האזורי החדש הם:

1. הפשרת המתח בין המחנות המתחרים, בדגש על המחנה הפרגמטי והציר השיעי הרדיקלי, ששיאה היה בהסכמת איראן וסעודיה על חידוש היחסים הדיפלומטיים ביניהן. עם זאת, המבנה המחנאי לא נעלם והמחנות והצירים ממשיכים להתקיים, הפערים האידיאולוגיים נותרו בעינם, כך ששינוי במצב יכול להוביל להיפוך המגמה.
2. התחזקות מעמדה של איראן באזור ומעבר לו, כשבמקביל המשטר האיראני ממשיך להתמודד עם אתגרים משמעותיים מבית אם כי עוצמת המחאה פחתה.
3. תעוזה גוברת של איראן וגרורותיה, בראשן חיזבאללה, הבוחנות את מרחב חופש הפעולה שלהן הן בהקשר הגרעיני והן מול ארה"ב וישראל.
4. שחיקה בהסתמכות של המדינות הפרגמטיות על ארה"ב בהיבט הביטחוני.
5. הגברת המעורבות של סין במתרחש באזור, על חשבון ארה"ב.
6. דחיקה של "הסכמי אברהם" ממעמדם כמעצב מרכזי של המערכת האזורית למעמד משני. ממשל ביידן, שבתחילה תמך בהסכמים אך לא היה נלהב להתגייס לקידום, מגלה לאחרונה גישה חיובית יותר כלפי האפשרות של חיזוקם והרחבתם, כך שגם סעודיה תצטרף אליהם, אבל התנאים הנדרשים מכל הצדדים כדי לממש את המהלך מפחיתים את הסיכוי שכך יקרה.

המניע העיקרי של המדינות הפרגמטיות לשינוי מדיניותן הוא שאיפתן להפחית את הסיכונים לביטחונן ולשגשוגן. לאורך עשרות שנים נשענו מדינות אלה באופן כמעט בלעדי על המערב לצורך זה. אך בשנים האחרונות גברו השפקות אצל הסעודים באשר להיגיון של המשך מדיניות זו. ממשל ביידן היה הקש ששבר את גב הגמל. סיבות אחדות לכך:

1. החשש שנוכח ההתקדמות של איראן בתוכנית הגרעין וההססנות והחולשה האמריקנית בכלל, ומול איראן בפרט, תחליט איראן בקרוב לפרוץ לגרעין, ואז מוטב יהיה לסעודיה ולשותפותיה לעמוד בקשרים טובים עם טהראן ולהימנע מעימותים עימה. גם אם בעקבות ניסיון הפריצה לגרעין יהיה ניסיון לפגוע בתשתיות הגרעין האיראניות מצד ישראל או מצד ארה"ב, או מאמץ משותף שלהן, מדינות המפרץ הערביות מעדיפות לוודא שהן לא תואשמנה על ידי איראן בשת"פ עם התוקפים ולא תהיינה יעד לפעולות התגובה האיראניות, כפי שאיימה איראן בעבר, ואם יושגו הבנות אמריקניות עם איראן

- שתקבענה את המצב הנוכחי בתכנית הגרעין ותותרנה את איראן כמדינת סף גרעינית בפועל, תמורת הסרה של חלק ניכר מהסנקציות על טהראן, תגברנה היכולות האיראניות ותומחש שוב החולשה האסטרטגית של ארה"ב במזה"ת.
2. מעבר לכך, הסעודים מקווים שעצם ההתקרבות לאיראן בשלב הנוכחי יוצר שיקול מרסן נוסף בפני איראן בבואה להחליט אם לפרוץ לגרעין. זהו שיקול בעל משקל מוגבל, אולם בסבך השיקולים האיראניים הוא עשוי להיות בעל משקל.
3. בראייה קצרת טווח יותר, ההתקרבות לאיראן נועדה למנוע סיכונים מיידיים מהחות'ים בתימן ומאיראן עצמה.
4. ומעל כל אלה, ההתקרבות לאיראן ולסין היא מעין מנוף לחץ שנועד לאותת לווינגטון שעליה לשנות את מדיניותה כלפי סעודיה והמחנה הפרגמטי לפני שיהיה מאוחר מדי.
5. גם למדיניות ישראל יש חלק במניעים להיווצרות הסדר האזורי החדש. ההסכנות שגילתה ישראל מול חיזבאללה סביב חתימת הסכם הגז, בשל רתיעתה מעימות עם הארגון, וההימנעות מתגובה נחרצת בכמה אירועים מאוחר יותר, פגעו בדימוי העוצמה וההרתעה של ישראל. המשבר הפנימי בישראל, השתתפות גורמי ימין מובהקים בממשלה וחוסר ההסכמה בינה לבין ארה"ב והמערב בסוגיות אחדות תורמים גם הם לשחיקה בדימוי העוצמה של ישראל. ישראל אומנם עדיין נתפסת כחזקה ופעולותיה נגד איראן בסוריה ונגד שלוחיה בעזה (מבצע "מגן וחץ" נגד הגא"פ) ממתנים שחיקה זו, ובכל זאת במציאות זו הפרגמטיות פחות נלהבות ומוכנות להישען על ישראל, ומעדיפות במקום זאת למתן את המתחים עם איראן.

לסדר האזורי המתהווה, כמו גם להמשך המערכה על הסדר העולמי, יש השלכות משמעותיות על מצבה המדיני והביטחוני של ישראל. ראשית, הוא עלול ליצור באיראן תחושת ביטחון ואומניפוטנציה שתגרום לה לנטות יותר לכיוון של קבלת החלטה על פריצה לייצור נשק גרעיני, על כל הנגזר מכך. זאת בייחוד אם שליטי איראן יעריכו כי יש אפשרות סבירה שממשל ביידן יתחלף בממשל נחוש יותר שיהיה מוכן לפעול בנחישות למנוע מאיראן להמשיך ולקדם את תוכנית הגרעין שלה.. בינתיים, איראן עושה את כל ההכנות הנדרשות לפריצה. המשמעות מבחינת ישראל ברורה. היא עלולה להידרש לפעולה שתהיה כרוכה בפגיעה חמורה בעורף ובמתח מול ארה"ב ומדינות המערב, או לחלופין להשלים עם מציאות מסוכנת יותר של איראן גרעינית.

יתר על כן, נוכח ההבנה האמריקנית שהסיכוי להחלטה איראנית כזו הולך ועולה, ובהתחשב ברתיעה האמריקנית מעימות עם איראן, גובר העניין האמריקני בהגעה להבנות עם איראן כמעט בכל מחיר. המשמעות היא שאם תושגנה הבנות כאלה, הסדר החדש יילך ויתקבע, חילוקי הדעות בין ישראל לארה"ב בהקשר הגרעיני האיראני ייחשפו ביתר שאת, וזאת בתקופה של מחלוקת ומתח בין ההנהגות, ויקרינו לרעה על מעמדה ועוצמתה של ישראל.

שנית, הסדר החדש מקשה על קידום "הסכמי אברהם" והרחבתם. המחיר שסעודיה דורשת כעת מישראל ומארה"ב, וכנגזרת מכך הדרישות האמריקניות מישראל, הולכות ונהיות מרחיקות לכת

יותר (מעבר להסכם הגנה אמריקני-סעודי ותוכנית גרעין נרחבת, דורשים שני הצדדים מהלכים ישראליים בהקשר הפלסטיני). אין אומנם סכנה להסכמים שכבר נחתמו, אבל ההתלהבות והתנופה שאפיינו את היחסים מייד לאחר החתימה עומעמו במקצת, הן בשל הסדר החדש והן עקב הדאגה מהרכב הממשלה בישראל. גם במצב החדש יש עדיין היגיון מבחינת סעודיה בקידום נורמליזציה עם ישראל ובשיפור היחסים עם ארה"ב, כאמצעי לחיזוק מנגנוני ההגנה שיבטיחו את יציבות ושגשוג הממלכה, אך זאת לא על חשבון מערכת היחסים החדשה עם איראן וסין.

ושלישית, דימוי העוצמה של ישראל נשחק עקב היחלשות בעלת בריתה וההססנות שהיא עצמה הקרינה מול חיזבאללה, ולאור זאת גובר החשש ששלוחיה של איראן ינסו להמשיך ולאתגר את ישראל, כפי שעשה חיזבאללה לאחרונה.

ההכרה בהשלכות הבעייתיות של המציאות החדשה מחייבת את ישראל לפעול בדחיפות ובמרץ לניטרולן. המשימה העיקרית היא לשכנע את ארצות הברית שהאינטרס האמריקני, הן הישיר והן בהקשר של ההתמודדות הבינ"ל מול סין ורוסיה, הוא לאמץ מדיניות נחרצת ונחושה יותר במזה"ת, ובפרט מול איראן וגרורותיה, כולל הדגשת מוכנותה למימוש האופציה הצבאית מול איראן אם יהיה צורך בכך. בשלב זה נראה כי זו משימה קשה, אם כי לא בלתי אפשרית, שכן ממשל ביידן מתמקד דווקא בניסיון לקדם הסדרי ביניים עם טהראן שיעכבו את ההתקדמות האיראנית בתחום הגרעין, זאת בתמורה להקלות משמעותיות שתאפשרנה לאיראן להתמודד עם האתגרים מבית ולבסס את מעמדה האזורי, תוך שהיא ממשיכה להיות קרובה ביותר להפקת חומר בקיע ולפריצה לנשק גרעיני.

מדיניות זו צריכה לכלול גם הליכה לקראת סעודיה ומדינות המפרץ, בתמורה להגבלות מצידן על מאפייני ההתקרבות לאיראן וגורמי החסות שלה (ולסין), וזאת לא על בסיס דרישות למחוות בלתי אפשריות מצד ישראל בהקשר הפלסטיני.

בנוסף, על ישראל להמחיש בפני מדינות ערב הפרגמטיות, ובכלל זה סעודיה, את היתרונות שבשיתוף הפעולה עימה הן בתחום הכלכלי והטכנולוגי והן במישור המדיני והביטחוני, כפי שעשתה בתקופה שלאחר חתימת ההסכמים. בהקשר זה עליה גם לגלות התחשבות מסוימת ברגישויות של מדינות אלה בהקשר הפלסטיני.

לבסוף, על ישראל להמשיך ולחזק את דימוי ההרתעה שלה מול גרורותיה של איראן ומול האפשרות שאיראן תחליט לפרוץ לעבר נשק גרעיני. התיאום המדיני והצבאי ההדוק עם הממשל האמריקני, התרגילים המשותפים עם צבא ארה"ב וגורמים נוספים, כולל במתווה של פעולה נגד איראן, המשך התקיפות בסוריה והמשך הפעולה נגד הטרור הפלסטיני משרתים מטרה זו לאורך זמן, גם אם לא יביאו לבלימה מיידית של המגמות הבעייתיות.

▪ פורסם לראשונה באתר "מידה"